

Kęstutis Nastopka

KVALIFIKACINIS IŠBANDYMAS

Eilėraštyje „Naktį sustojusi karieta“ – kaip ir daugelyje kitų su Lietuva susijusių Oskaro Milašiaus kūrinų – plėtojamą temą galėtume pavadinti – „susitikimas su vaikyste“. Įgalioją sakytoją pasitinka namas, kuris kitados buvo mylimas, o dabar tapo „nebylus“, „nepasitikęs ir juodas“. Sakytoją atlydi mylimoji – būsimoji protėvių pilies Ponia. Kol vežėjas ieško raktų, jiedu lūkuriuoja ties apleistojo rojaus vartais.

Heterotopinei eilėraščio erdvei atstovauja „tolimi kraštai“, kur „miega išsisklaidę“ protėviai. Utopinė erdvė, pasak Algirdo Juliaus Greimo, yra ta esminė vieta, kur žmogus gali įveikti būties tęstinumą. Eilėraštyje ji sutampa su vaikystės namais „pačioj giliausioj Lietuvos gelmėj“.

Kelias į utopinę erdvę užtvertas: raktai pradingo „mirusios prieš trisdešimtį metų Teklės drabužiuose“, „užraktai surūdiję“, „durys užsklęstos, langinės uždarytos“. Pilies griuvėsius puola grėsminga gamta: palei pilies duris želia gervuogynai ir dilgėlės, giraitėje girdėti ūkaujant apuoką (Alfonso Nykos-Niliūno vertime – pelėdą) – nelaimės pranašą. Mylimieji sustoja ties utopinės erdvės slenksčiu, tai yra paratopinėje erdvėje, kur paprastai sutinkami pagalbininkai ir atliekamas kvalifikacinis išbandymas.

Laiko plotmėje išsiskiria laukimo laikas, manifestuojamas nakties, rudens ir mirusios praeities: „žibintas gęsta, mėnuo apsitraukė“, „didžiulės rudens snaigės tirpsta“ ant mylimosios veido, „alėjose jau šimtmetis ant lapų lapai“. Laukimo laiką apibūdina disjunkcija su namais, nes į juos įžengti draudžiama.

Kitados buvusiame laike konjunkcija su utopine erdve, tai yra su namais ir juos supančia gamta buvo realizuota: „pelėdžiukai lesė man iš rankos“, „mėnulis žvelgė pro jazminus“. Ateities laike tikimasi naujos konjunkcijos: mylimasis žada nunešti mylimąją „per

gervuogynus ir griuvėsių dilgėles prie aukštų ir juodų pilies durų“, kad ji pamatytų, „kokia graži nerimastinga giria birželio nemigose, pasipuošus gėlėm“.

Eilėraščio atlikėjai įvairiopa siejami su erdvės ir laiko dimensijomis.

Laukimo laike ir paratopinėje erdvėje plėtojamas pašnekesys trimis balsais: vežėjo, mylimosios ir įgalioto sakytojo. Vežėjo balsą atstoja žingsnių aidas, iš pradžių negirdimas, o vėliau išgirstamas. Mylimosios balsą atpažįstame iš neigiamų sakytojo atsakymų („Ne, Ponia, nieko negirdžiu,“), iš anaforų „jūs“ ir „tu“ pastarojo kalboje ir iš ją apibūdinančių kreipinių: „Ponia“, „O šių griuvėsių Ponia!“, „mano kūdiki“ (originale atitinkamai: *Madame, O Dame de ces ruines!, mon enfant*). Trečiasis – įgalioto sakytojo balsas – vienintelis, turintis tiesioginę išraišką.

Vežėjas vienu metu priklauso heterotopinei ir paratopinei erdvei, kur jis atlieka klasikinį pagalbininko vaidmenį padėdamas subjektui įžengti į utopinę erdvę. Tekstas baigiasi fraze: „Štai ir Vytautas su raktais.“ Tačiau prieš tai, ilgai vežėjo nesulaukdamas, sakytojas įtaria, kad jis paliko šią erdvę; „Jis toks nukaršęs / Ir galvoj jam pasimaišę: / Lažinuos, kad jis nuėjo išsigerti.“

Mylimoji paratopinėje erdvėje veikia kartu su sakytoju. Vadinama „vargšu mano kūdikiu“, ji suartinama ir su vaikystės namų utopine erdve. Kūdikio figūra tuo pat metu priklauso ir laukimo laikui – atrodytų, kad taip savo mylimąją vadina įgaliotas sakytojas, – ir kadaise buvusiam vaikystės laikui, kur ji pasirodo kaip sakytojo vaikystės antrininkė. Šiuo dvivertiškumu žaidžiama originale. Terminas *l'enfant* (kūdikis) prancūzų kalboje yra neutralus giminės kategorijos atžvilgiu: juo galima įvardyti ir berniuką, ir mergaitę. Iš keturių „kūdikio“ epitetų trys yra vyriškos giminės (*pour mon enfant peureux* – „mano kūdikiui baugščiam“, *tout pôle* – „visas išblyškęs“, *pour l'enfant confiant* – „tokiam pasitikinčiam kūdikiui“) ir galėtų būti lygiai taikomi ir įgalioto sakytojo vaikystei, bet ketvirtasis – moteriškos giminės (*pour mon enfant craintive**) akivaizdžiai nurodo, kad kūdikiu vadinama mylimoji. Kartu su įgaliotu sakytoju jina siekia grįžti į utopinę namų erdvę.

* Pastarąjį kreipinį Alfonsas Nyka-Niliūnas verčia taip pat, kaip ir *pour mon enfant peureux* – „mano kūdikiui baugščiam“.

Teksto poetinį dviprasmiškumą palaiko kreipimosi į mylimąją formų – „jūs“ ir „tu“ kaitaliojimas. Daugiskaitine forma kreipiamasi į „Ponia“, vienaskaitine – į „kūdikį“, nors abi lekšemos yra to paties atlikėjo anaforos.

Trečiasis atlikėjas – įgaliotas sakytojas – vienu metu priklauso trims erdvės ir laiko dimensijoms: atvykėlis iš „tolimų kraštų“, kur miega išsisklaidę jo protėviai; jis buvo kadaise pasiekęs konjunkciją su namais ir tikisi vėl ją pasiekti. Grįžtančiojo balsas blaškosi tarp vilties vėl aplankyti „gražųjį vaikystės kambarį“ ir nuogaštavimų, kuriuos žadina „nepasitikis“ namas ir „laukinis“ gimtasis kraštas.

Du atlikėjai atsiduria anapus erdvės ir laiko. Tai pasakos personažai – „beprotės karalienės mylimiausioji dukra“ ir senė, kuri sukasi su vėju vaikystės sapnuose. Kaip ir įgaliotas sakytojas, jie yra laukimo laiko ir kitados buvusio laiko tarpininkai.

Beje, įgalioto sakytojo sugrįžimas su „griuvėsių Ponia“, kaip jis vadina savo mylimąją, turi analogą kitados buvusiame laike: „Tai šitaip kitados senolis grįžo / Su mirusiaja iš Vercelli.“ (Vercelli, priklausantis „tolimų kraštų“ heterotopinei erdvei, primena Šiaurės Italijos miestą, iš kur buvo kilusi Milašiaus senolė, mirusi Vilniuje, kai poeto tėvas ėjo šeštuosius metus.) Senolio grįžimas pranašauja įgalioto sakytojo, sekančio protėvių pėdomis, sugrįžimą. Dabartis įrašoma į giminės, kurios tradicijos perduodamos iš kartos į kartą, tęstinumą.

Laukimo laikas ir kitados buvęs laikas teka gamtos ritmu. Kadaise būdavo girdėti „atodrėkio garsai už sienos“, birželio nemigose buvo „graži nerimastinga giria“ ir „mėnulis žvelgė pro jazminus“. Dabar, laukimo laike, girdėti „senas ir kurtus naktinis kuždesys alėjoj“, o „didžiulės rudens snaigės“ tirpsta ant mylimosios veido. Tuo tarpu mirusioji praeitis priklauso sustingusiam laikui, užsklęstam kultūros objektuose: „griuvėsiai“, „pilis“, „šiltnamis“, „teatras“.

Pasaulis suvokiamas regėjimo ir klausos juslėmis. Laukimo laiko naktis apibrėžia regimumo ribas. Žibintui užgesus ir mėnesį atraukus debesims, spalvos išnyksta. Namą apibūdinantis epitetas „juodas“ (*noire*) pasikartoja šešis sykius*. Tris sykius, atsidūręs eilutės gale, epitetas pažymi dialogo stilistinius posūkius. Eilutė *Quelle*

* Nykos-Niliūno vertime eilutėje *Maison noire*, *noire* pasikartojantis epitetas keičiamas sinonimu „tamsus“.

maison muette et méfiante et noire („Koks nebylus, koks nepasitikįs ir juodas namas“) rimuojama su *Vous le savez déjà, Madame, c'est une triste histoire* („Jūs jau žinot, Ponia, – tai liūdna istorija.“), *Pour mon enfant craintive une maison si noire!* („Mano kūdikiui baugščiam toks juodas namas!“) su *Je gage qu'il est allé boire* („Lažinuos, kad jis nuėjo išsigerti.“), o *Pour l'enfant confiant une maison si noire!* („Tokiam pasitikinčiam kūdikiui toks juodas namas!“) – su *Moi, j'ai perdu la mémoire* („Aš pats nebeturiu nė atminties.“).

Tame pačiame figūratyvineame take mylimoji apibūdinama kontrastuojančiu „juodam namui“ epitetu „visa išblyškusi“ (originale *tout pâle* – „visas išblyškęs“), o paskutinėje eilėraščio eilutėje vežėją nurodo tik jo šešėlis. Spalvų išnykimas atliepia gyvenimo išsekimą. Kaip sakoma eilėraštyje – „Su manimi užges jų giminė“ (*Avec moi leur race s'éteint*).

Audityvinėje plotmėje laukimo laiką apibūdina tylos, kurios įtempiai ir atidžiai klausomasi, ir girdimo triukšmo alternatyva. Audityvinis bendravimas su mirusia praeitimi neįmanomas: namas lieka „nebylus“, o „pajuodusiųjų portretų balsu“ kalba „antgamtinė tylos gelmė“. Tie patys portretai išgirstami tiktai utopinėje kitados buvusio gyvenimo erdvėje: „Aš girdėdavau, tarytum šarvo tuštumoj, / Atodrėkio garsuos už sienos / Jų širdis plakant.“ Beje, eilėraštis ir prasideda tuo, kad sakytojas kreipiasi į savo mylimąją kaip į savo bendrininkę, ragindamas ją išgirsti namų balsą: „Pasiklausykite, Ponia, seno ir kurtaus / Naktinio kuždesio alėjoj...“ Tačiau bendravimas neužsimezga. Namas, kaip matėme, lieka nebylus, o atvykėliai nieko negirdi. Tyla sudrumsčiama tik eilėraščio pabaigoje – pasigirsta vežėjo žingsniai alėjos gilumoj.

„Giliausią Lietuvos gelmę“ apibūdinančios vizualinės ir audityvinės figūros primena manipuliacinę Lietuvos figūrą Milašiaus viešojoje paskaitoje, kurios atkarpa vėliau virto eilėraščiu „Tos žemės vardas – Lietuva“:

Ateikit! Dvasioje nuvesiu jus į svečių kraštą, ūkanotą, glūdų, šnarantį...
Suvasnokime sparnais – aure, jau skrendame per šalį, kur kiekvienas
daiktas turi blausią atminimų spalvą.

Apgaubia mus vandens lelijų kvapas, plėkstančių miškų garai...
Tai Lietuva, la Lituanie, Gedimino ir Jogailos žemė.

Atsiveria mums susimąščiusi šalis, kurios vėsi, dulsva padangė turi
visą pirmapradės giminės gaivumą. Ji nepažįsta prabangos
liūdnos – subręsti.

Išnykusias sugrįžimo nakties spalvas čia atitinka „blausi atminimų spalva“, išblyškusių karietos mylimąją – susimąsčiusios šalies „dulsva padangė“ (*le ciel tiède et pâle de la pensive contrée*). Eilėraštyje „Naktį sustojusi karieta“ peizažą gaubia juoda naktis, sinkretiniame Lietuvos aprašyme – ūkanos. Audityvinėje plotmėje „kurtų naktinį kuždesį alėjoj“ atliepia „glūdaus šnarancio“ krašto figūra. Jutiminis pasaulis, uždengtas nakties, ūkanų, duslių garsų šydu, atrodo iliuzinis. Stebėtojas jaučia pareigą jį praskleisti, kad po regimybe atsivertų objekto būtis. Diskursyvinio lygio figūros tampa naratyvinių transformacijų vieta.

Paskaitos teksto autorius kviečia svetimšalį adresatą sekti jo pėdomis, žadėdamas nuvesti jį „į svečią kraštą, ūkanotą, glūdų, šnarantį...“, atverti jam pirmapradės giminės paslaptį. Eilėraštyje „Naktį sustojusi karieta“ namų raktų ieško vežėjas. Įgaliotas sakytojas, laukdamas jo sugrįžtant, turi progą apmąstyti savo dabartį, praeitį ir ateitį. Netekęs kantrybės, jis bando devalorizuoti vežėją, kuris vienintelis gali atverti utopinę namų erdvę. Peršama mintis, kad vežėjas nėra tikrasis subjekto pagalbininkas: „Jis toks nukaršęs / Ir galvoj jam pasimaišę“, užuot vykdamas jam patikėtą užduotį, „jis nuėjo išsigerti“. Tiksliai eilėraščio pabaigoje paaiškėja, kad vežėjas iš tikro yra pagalbininkas: jis grįžta su raktais. Beje, iš trijų pagrindinių atlikėjų tiksliai vežėjas pavadintas vardu (kaip ir Teklė, mirusi prieš trisdešimt metų). Įvardijami ne pilies šeimnininkai, o jų tarnai: Teklė krikščionišku, o Vytautas – pagonišku vardu (originale – sulenkinta forma: *Voici Witold avec les clefs*. Garbingo vardo paveldėtojas susieja Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų palikuonis su istorine praeitimi ir atveria jiems pilies, stūksančios pačioj giliausioj Lietuvos gelmėj, duris.